

(IP-2022-10)

IZ RATA U MIR: HRVATSKI BRANITELJI U TRANZICIJI
From War to Peace: Croatian War Veterans in Transition
CRO VETERANS

Ispitanik: I. H. (pripadnica zadarske 112. brigade HV-a)

Vrijeme intervjuja: 17. veljače 2026.

Mjesto intervjuja: Zagreb

Intervju vodio: Tomislav Šulj

Trajanje intervjuja: 1 sat i 53 minute

Transkript: Ivan Kršek, Tomislav Šulj

Napomena: Kazivačica je više od 20 godina aktivna članica (predsjednica) udruge „Žene u Domovinskom ratu Zadar“ te je sudjelovala u nisu društvenih aktivnosti posvećenih skrbi o pravima branitelja, odnosno prikupljanjem sjećanja vojnih i civilnih stradalnika Domovinskog rata na području Zadarske županije

Danas je 17. veljače 2026. godine. Razgovaram s I. H.. Pričat ćemo o njezinim sjećanjima na Domovinski rat i sjećanjima na dugogodišnji proces poslijeratne tranzicije. Krenimo od početka; kad ste i gdje rođeni? Opišite malo obiteljske i okolnosti odrastanja.

Ja sam I. H.. Djevojački se prezivam R.. Rođena sam 7. siječnja 1973. Živjela sam u jednom malom mjestu Bulić, smještenom između Benkovca i Knina. U Zadar sam išla u medicinsku školu. Nakon završetka medicinske škole, to jest već u četvrtom razredu srednje, u mom kraju se osjećala jedna velika napetost.

Mogu li prekinuti? A u tih sedamnaestak godina odrastanja, jel' se uopće što osjećalo? Jel' se osjećala kakva razlika između vas...?

Da, da, da! Ja sam živjela u jednom malom selu koje je imalo „38 dimova“, kako mještani to kažu. Od toga je bilo šest ili sedam pravoslavnih obitelji. Prvi naš susjed je bio pravoslavac, znači doseljenik, Bogunović. To će se kasnije, iza „Oluje“ pokazati kao vrlo „zgodno“. Taj je čovjek za vrijeme rata samo probio zid od svoje kuće, a od naše spaljene kuće je napravio

štalu...Da, osjećala se ta razlika. Najviše je to dolazilo do izražaja prilikom obilježavanja blagdana Božića. Zato što, nekako je kod nas bila neka tradicija, sad u novo doba vidim da to nije baš pametno raditi, da se pucaju neki karabiti i tome slično. Međutim, bilo je tada tako. Ono, „Badnjak“ je gorio ispred crkve, milicija je stalno tu patrolirala i uvijek je netko za nešto bio kriv. Pričalo se tiho o stvarima koje su se ticale Hrvatske. Osjećala se ta razlika čak i po izričaju u govoru. Znači, oni su pričali džekavicom, a mi smo pričali ikavicom. Svi su znali sve iz prošlosti. Znalo se da li je taj netko bio u četnicima za vrijeme 2. svjetskog rata. Nas kao djecu to možda nekad nije zanimalo, ali mi smo znali te razlike i nismo se zavaravali... Bilo je i nekoliko pozitivnih primjera. Primjerice, obitelj Despot, gdje su bila tri brata. Jedan od tri brata ostao je služiti u JNA, a druga dva brata su došla u selo i sa našim braniteljima pokušali su nešto pametno osmisliti da se obranimo...Znači to cijelo razdoblje četvrtog srednjeg osjećala se velika razlika jer kod nas u Medicinskoj školi je bilo dosta cura koje su dolazile iz okolnih mjesta, iz okolice Zadra. I bila mi je zanimljiva jedna kolegica, Snježana Kalanj, koja je rekla: „Naša vojska se skuplja u Kalanjevoj dragi.“...(pokazuje koliko joj je to u ono vrijeme bilo iznenađujuće čuti od poznanice iz škole)... One su nekako postale puno oholije. Zadar je grad u kojem sam ja išla u srednju školu i nekako to nije zvučalo baš ni dobro. Pogotovo što se dogodilo da ja jedan ponedjeljak nisam mogla uopće doći u Zadar jer su četnici u Smilčiću vratili autobus koji je kretao od Benkovca prema Zadru. To cijelo vrijeme se osjećala ta jedna užasna napetost i te cure u Medicinskoj školi nisu ni dočekale kraj školske godine. Znači one su „negdje“ otišle. Za neke smo čuli da su nastavile studirati u Beogradu i tako. Znači, ipak su one došle do tih svojih diploma...Imali smo svi 18 godina i ja sam se vratila kući. Kod nas je situacija bila kaotična zato što je naše selo, zajedno sa Lišanima Ostrovačkim, sa Vukšićem, sa Lepurima, bilo u totalnom okruženju. Znači mi smo točno bili na takvoj poziciji da su iznad nas bila poredana sela sa 100% srpskim stanovništvom ili pravoslavnim, svejedno. Šaćica tih naših ljudi iz sela, koji su brinuli o organizaciji, svi su bili neki „vojni stratezi“...(ironizira bizarnu situaciju u kojoj su se obični seljani pripremali za rat)... Ja sam svima njima vjerovala jer mi je sve to bilo bitno. Od nas šestero djece, ja sam peta po redu. Moj mlađi brat, koji je imao 12 godina, ja i on, mi smo ostali sa oditeljima, svi drugi su bili stariji i već su radili. Moja mama je strašno strahovala za mene i molila me da idem kod sestre u Njemačku i da vodim brata jer da to sve skupa ne izgleda dobro...Ono što je bilo simptomatično za to vrijeme, to je bila ta tišina. Znači, 6. mjesec 1991. vladala je sablasna tišina. Naša magistralna cesta koja je išla prema Bribirskim mostinama, samo povremeno su prometovale one „Labudice“ od JNA, koje su prevozile tenkove, neka velika naoružanja. I naše selo je na brdašcu, dakle to je možda 200

metara ili 300 ta magistralna cesta. Znači ako tih četiri puta dnevno tom cestom samo prođe „Labudica“, koja premješta to neko naoružanje, to je bilo strašno. I vidjela sam ono što nisam nikad vidjela; to su te svjetleće rakete koje su se viđale kad se počelo puškarati iznad tih naših sela. I te svjetleće rakete koje su, dakle ti si tamo bio kao na dlanu, sve si vidio. To je, recimo, meni prvi put da sam tako nešto vidjela...Iza toga naši susjedi nestaju. Dan prije nego će početi prvi topnički napad na selo Lišane, Bulić i Vukšić u Zadarskoj župani, obitelj Bogunović skuplja svoju djecu i oni nestaju. Također, nestajali su ranije i neki drugi, za koje smo znali da su u „Martićevoj miliciji“ i tako nekim postrojbama. I 17. srpnja 1991. ujutro počinju padati prve topničke granate. Mislim, ne znam kako to reći ni opisati. To je osjećaj kao da si na vjetrometini, da ti život ne vrijedi ništa i da te zatrpava zemlja i geleri u isto vrijeme. Ti osjećaš da možeš poginuti od zemlje i od gelera i od komada betona. Pritom si svjestan da su tu i tvoji roditelji koji su u istoj opasnosti kao i ti; moj mlađi brat i svi mi zajedno. I nastala je tako, jedna opća panika jer je kod nas već došla informacija da su poginuli Josip Žulj u Lišanima Ostrovačkim blizu crkve. Saznajemo da su poginuli Josip Žulj i fra Mile Mamić. Naš svećenik, koji je bio krasan čovjek, taj dan je odlučio da nas evakuira. Jedan dječak, koji je nešto mlađi od mene, on je trčao kroz selo i javljao: „Rekao je fra Mirko da u 3 sata svi budete na kraju sela jer ide evakuacija!“ To je bilo kao u filmu!

Svi, pretpostavljam, civili?

Da, civili. I to se stvarno dogodilo i otišli smo svi u Pirovac. Ljudi koji su ostali u selu bili su vojno sposobni. Moj tata isto nije htio isprva ići jer moj tata je invalid i nije bio vojno sposoban kao mlad čovjek. No, to je bilo presmiješno ih vidjeti takve, s tim lovačkim puškama. I, zapravo smo svi znali da se nema što braniti kad su sve te kote, koje su visoko iznad sela, bile u njihovim rukama. Čak su oni išli u neko izviđanje i vidjeli da je sve bilo puno gore nekih topova i nekih minobacača, a među njima su bili i neki lokalni ljudi, naši, poznati. Sve nas je okružila vojska, JNA. Međutim, ljudi su nakon pogibije te dvojice zapravo nekako shvatili šta je to, što se zapravo sprema. A ja? Ja se nisam baš nešto oduševila sa tim novim statusom prognanika. Bilo nas je 12 smješteno u jednom, ma nije to apartman, to je kao kućica u „Pirovčanki“, kako se zvao taj kompleks u Pirovcu. Unutra su bili smješteni svi: stari, mladi, beba od 11 mjeseci, svi tako naslagani jedni po drugima. Bilo je vruće, stalno slušamo te vijesti iz sela...(pokazuje da je vladala nervoza)...U jednom trenu smo zapravo shvatili da još, osim što traje to granatiranje i pucanje, da još nisu sva naša sela spaljena, da još nije sve gotovo. Mislili smo da kad „to nešto“ završi, mi se vraćamo kući. Ja sam iz sela otišla samo u kratkih hlačama, majici na špaline i japankama. Neka su se djeca kupala u moru. Mislim, ono, vraćamo se kući kada ovi naši to sve oslobode, neš'

ti...(dočarava da su živjeli u iluziji)... Ja sam tada otišla u Zadar. Tata me je zamolio da probam vidjeti što će biti s njegovom mirovinom. I to je meni bilo nekako i bitno, da se maknem iz tog Pirovca. I baš na Relji, u Zadru, blizu Glavne pošte, sam vidjela dva hrvatska gardista. Prišla sam ih i pitala sam ih: „Oprostite, kako se postane gardist?“ Onda su mi rekli da se treba ići na Borik, to je 6-7 km udaljeno, na drugi kraj grada i da se tamo upisuje za pristupanje Gardi, u hotelu „Donat“. Otišla sam na poštu i rekla sam: „Čujte, moj otac, Rašić Vlado, me poslao da vidimo što će biti s njegovom mirovinom. Zna, mi smo sad prognanici. To naše selo Bulić je 52 kilometra udaljeno od Zadra.“ Žena me je gledala kao da sam vanzemaljac. Razmišljala je: „Koji rat? Koje je granate? Koje izbjeglice?“ Dakle, nevjerica i razmišljanje, ono, tipa: „Mala je skrenula.“ Kad sam ja to vidjela...(pokazuje koliko je bila ljuta i iznenađena)...

To je bilo u kolovozu mjesecu?

Da, to je kolovoz. Kad sam ja vidjela da to mene stvarno nitko ne doživljava, odem ja šetnjom do hotela „Donat“ i smislim, kako ću se ja prijaviti u tu Gardu, kako ću postati ta „Zenga“. Pa neće mene tu neko zafkavati s tim topovima i tim tenkovima. To ćemo mi njih srediti. Samo nas se treba skupiti da budemo ekipica. Ali što ću napraviti? Ispisala sam taj svoj dragovoljački pristup i napisala sam adresu u Bibinjama kod starijeg brata. Jer kako će me naći neko u progonstvu? Mislim, to je bilo baš nelogično. Čekala sam tako kod brata. Roditeljima sam rekla da sam zbrinuta, da se ništa ne brinu, da nema ništa od tatine mirovine i tako. Uopće se ne sjećam kako smo tada kontaktirali, komunicirali, ali nekako jesmo...(ne može se prisjetiti kako je komunicirala s obitelji u progonstvu)... I bilo kako bilo, 13.9. je došao taj neki kurir. „Kuc kuc“. „Je li tu Rašić Ivan?“ Ja sam rekla: „Ne, Rašić Ivana.“ „Pa ti si žensko!“ „Pa što da sam žensko?“ Da, zbilja je pisalo na tom rasporedu: Rašić Ivan. „Ma to sam ja čovječe, vidiš, 7. 1. 1973., datum rođenja. To sam ja. Ja samo čekam poziv, di trebam doći?“ Poziv je bio za okupljanje u Sukošanu, sutradan 14. 9. 1991. I ovaj, taj osjećaj, to kad sam ja došla u to „PTT“ odmaralište u Sukošanu. A ono, sve garda...(dočarava kako je bila impresionirana zatečenim prizorom)...Mladost. Momci. Ja sam bila oduševljena! Ma to ćemo mi potracati sve za tri dana! Pa šta je ovo? Ja bila toliko sretna! I sad ono, nosim ja taj svoj papir, dođem. Ja se tu nešto javljam kod nekoga nadređenoga. I on će: „Aha. Dobro, dobro, ti si se javila. OK, dobro. Ajde, javi se tamo, da vidiš, imali za te gaće kakve gardističke.“ Dakle, oni imaju sve muški broj, a ja sam tada imala 48 kila. Mislim da je to današnji broj neki, ono, 36 ili 34. Uglavnom, našli su mi nekakve gardističke hlače i ono što je bilo prestrašno, to su čizme broj 39, „pješadinke“, sa onim nekim željezom naprijed i željezom otraga, mislim. To je bilo grozno teško, također i šljem. No, nema veze, ja sam postala sad

neki vojnik. Ono, mislim da sam imala špagu kojom sam dobro vezala te hlače. I rekla sam im: „Ej, ljudi, ja sam završila medicinsku školu. Nemam blage veze što treba raditi, ali tu sam.“

A nitko nije postavio tada pitanja ili dao savjet da možda promislite o odluci?

Ne! Mi smo bili svi nekako sretni što vidimo jedni druge i brinuli smo se jedni za druge, doslovce.

Jel' bilo tu što vama poznatih ljudi možda?

Da! Bilo je poznatih ljudi. Bilo je i potpuno nepoznatih, ali kao da se znamo cijeli život. Meni je jedna spremačica poklonila tri majice. Mislim da su bile crne ili zelene. Ono, tek su se počele maskirne neke majice raditi...I sjećam se da su dečki došli sa straže i da je bila rosa tu noć. To je već, znači, bio 9. mjesec, kraj 9. mjeseca. I stvarno su im bili neugodni uvjeti, počeli su kašljati. I naravno da sam ja te svoje majice njima dala, da se oni posuše. Mislim, pa sve si tada dijelio...Sjećam se da je bilo strašno to što su dolazile neke čudne informacije. Nikad neću zaboraviti da, obzirom da na tom mjestu gdje smo se okupljali, more je bilo blizu, sjećam se da su govorili da će doći „ljudi žabe“. Da će doći neprijateljski vojnici sa ronilačkom opravom, koji će raznijeti sve. I nema nam spasa. Mislim si: „Di ćeš pobjeći, majke ti!“ Gore je Križ, dolje aero-baza Zemunik, pa ako su oni u moru, potamanit će nas skroz. Tako da su stalno neke čudne informacije dolazile, za koje nisi znao koliko su istinite...I tako sam ja zapravo preuzela nekakvu obvezu da imam taj sanitet pod kontrolom. To je više bilo u smislu da se uopće formira nekakav sanitet jer naša bolnica u Zadru je po tjedan dana slala liječnika i sestru...(želi reći da za vojnike na linijama nije bio dobro organizirana medicinska skrb)... Ja sam bila, recimo, stalni postav saniteta kao neki dragovoljac. Bile su još kolegice koje nisu bile od nekog zdravstvenog obrazovanja, ali su rado tu bile i priskočile bi za bilo što...Tako da, nakon četiri dana što sam postala vojnik, počele su granate padati po Sukošanu, po Debeljaku. I došla je vijest da je trebalo spašavati jednog čovjeka jer je granata, to jest tenk, koji je išao s aero-baze, pogodio debeljački autobus. Ja sam naravno nosila sanitetsku torbicu, puška mi je bila preteška. Na terenu sam nosila onu bombu, „šišku“ u slučaju da padnem u neprijateljske ruke. To je bio kao neki naš zavjet da se raznesemo, da ne dozvolimo da budemo zarobljene. Ali ta torba, ja sam mislila da s njom mogu spasiti cijeli svijet. Mislim, osjećala sam se kao onaj Sport Billy. No tada je uslijedio taj prvi susret sa mrtvim tijelom nekoga koga su geleri raznijeli, to ostavi pečat za cijeli život. Taj čovjek je bio gluhonjem, taj debeljački autobus direktno se susreo sa tenkom neprijateljskim, koji je išao s aero-baze. I pucali su, ispalili su granatu. Ljudi koji su vidjeli tenk, oni su izletjeli iz autobusa, ali taj čovjek nije čuo, on je bio gluhonjem. Zvao se Milorad

Torbarina, i ja još uvijek odlazim na groblje paliti mu svijeću. Meni je to bilo prestrašno vidjeti ga na tom šatarskom krilu. Zapravo nismo ni bili svjesni opasnosti kako se to pucalo kod tog groblja, kod crke Svetog Martina, iznad Sukošana. Pucalo se, i to je bilo kao normalno da se pucalo, i da se šuljamo kraj zida. Mi dok smo došli do njega, on je nažalost bio mrtav. Eto, već za četiri dana sam kao bila „prekaljena“.

To je bilo prije općeg napada na Zadar?

Da, to je bilo 18.9., a 1.10. je počeo i do 6.10. je trajao taj opći napad na Zadar. Zapravo se nismo nigdje osjećali sigurni. To je jednostavno situacija gdje god da jeste, bili ste izloženi kao na dlanu. Zašto? Zato što su još išli avioni u brišućem letu, probijali su one zvučne zidove. Situacija kad smo mi sa sanitetom se trebali maknuti iz Sukošana, idemo na teren, da pokrivamo. Sad se tu već javljaju te naše „zenge“, ono vidiš već nekakvu kao formiranu cjelinu, Zbor narodne garde. Od Sukošana idemo; Gorica, Galovac, to je moj teren, Škabrnja, Nadin. Iz Sukošana sam još bila zadržana za Dračevac, na kojem je onaj tenk pogođen. Gdje god smo došli, u Goricu i Galovac kad smo došli, gdje sam ja već počela raspremati taj sanitetski materijal, jer bi tu trebala biti nekako ambulanta i u slučaju nekog ranjavanja i u slučaju da nekome nešto treba, mora ti biti sve to nešto dostupno. U roku od pola sata je avion u brišućem letu doletio, znači to je bilo dojavljeno isti trenutak. Kad smo se vratili u Goricu, ja nikad neću zaboraviti da je taj liječnik, on je danas jedan jako poznat i priznat torakalni kirurg, tada je bio liječnik, mladi, koji je završio medicinu. On je sjedio na podu te kuće i samo je govorio: „Ivana, što meni ovo treba!? Pa ja završio medicinu, imam ženu, imam malo djeteta. Čovječe, ubit će nas ovdje kako miševе! Mi smo tako kukali jedni nad drugima i nismo se ni iskukali, već su počeli granate padati oko te kuće gdje je bio naš sanitet. Taj čovjek, on nas je zamolio da napustimo njegovu kuću, jer da nije nas, ne bi sigurno granata pala na njegovu kuću. Tako da su te naše zgode bile, sad iz ove perspektive gledano, jako simpatične, a onda su bile normalne. Ja bih rekla da, obzirom da je rat jedno nenormalno stanje, ništa nam to nije bilo nenormalno. Znači, pucnjava, odlazak dragih prijatelja, to je bila svakodnevnica...Neke pogibije su mi strašno teško pale, naročito Aljoše Olića. To je bio jedan čovjek koji je tada imao 47 godina, a ja sam imala 18. Aljoša Olić je čovjek, koji je došao iz Amerike braniti Hrvatsku. On je rođen u Hrvatskoj, ali je kao malo djeteta otišao živjeti u Ameriku. Ostao je tamo, imao je privatni biznis. Imao je dvoje djece. Njegov sin ili kćer je bio godinu dana mlađi od mene. Aljoša je ostavio sve u Americi, suprugu i dvoje djece i došao je braniti Hrvatsku. I to je bio jedan fini gospodin. On nije bio ranjen, ali je imao veliku ranu, posjekotinu na dlanu. Mislim da je imao osam šavova. I on je meni ovako rekao: „Znaš što Ivana, neću ja ići tamo u bolnicu i gubit vrijeme. Kad je moja

straža, ja ću ići na stražu i obavljat ću sve drugo, a ti ćeš to meni previjati. I kada bude vrijeme, ti ćeš mi vaditi te šavove.“ Ja sam rekla: „Ma di ću ti ja vaditi šalove, nisam ja nikad vadila šavove.“ „Ma, daj ajde, ti si sad ratna sestre, to ćeš ti sve riješiti.“ ... I stvarno je to sve tako bilo. I Aljoša je vidio jednu maramu koju ja nosim oko vrata, ispod uniforme. A to mi je bila uspomena na jednu simpatiju iz Drniša, na jednog Ivana koji je došao u moje selo prije nego ćemo mi otići u progonstvo. Ivan je imao isto 18 godina kao i ja i rekao mi je: „Kad završi rat, ja ću tebe oženiti.“ I tu maramu sam nosila i to mi je bilo tako nekako simpatično, iako ga nisam nikad više vidjela ni čula. Ali Aljoša je poželio takvu maramu. Rekla sam mu da ću pogledati možda kad budem išla po neki materijal u bolnicu ili nešto, pa ću pogledati. Dakle, dva dana kasnije je on poginuo...(tužno se prisjeća)...

Bez marame?

Bez marame. Maramu sam mu stavila u aranžman na groblju...(tužno se prisjeća)...Pogrebi su trajali u minutama. Mi smo se morali svi brzo micati jer svi smo mi bili topovsko meso. I nećete vjerovati, prije možda šest mjeseci mi se je javila njegova unuka, pisala mi je. S obzirom da nisam mogla naći od Aljoše grob, a ostao mi je u srcu kao neko koji je tako domoljuban i prekrasan. Ja sam po sjećanju tražila jer nije bio on pokopan u svom grobu, nego kako kod nas ima staro talijansko groblje. Ja sam ga tražila i nisam ga našla. I napisala sam neku objavu, pismo u „Hrvatskom slovu“ ili nekom mediju, koji je prenio to pismo. I javila mi se njegova unuka koja je rekla: „Ja ništa ne znam o Hrvatskoj, ništa ne znam o Domovinskom ratu. Nažalost svoga djeda ne pamtim, ali sam našla nešto što ste napisali o njemu i hvala vam za to.“ Ja sam se u toj objavi njemu zahvalila, na toj njegovoj ljubavi prema Hrvatskoj i toj žrtvi koju je podnio. I to je za mene bilo nešto posebno. Evo, to su neki ljudi koji su mi u srcu. Recimo, moj Branimir Mamić koji je poginuo, a sjedili smo 5. i 6. razred u klupi. Neki ljudi koji samo su nestajali...I u svemu tome vam se dogodi da se ja zaljubim. I nakon 26 dana, taj najljepši hrvatski vojnik mene pita, hoću li se ja udati za njega. Kažem ja: „Može, ionako ćemo poginuti.“...(smijeh)... Ali nismo poginuli, eto. Imamo troje djece, baka sam dvoje unučića. Tako da sam ja negdje polovicom 1992. otišla raditi u zadarsku bolnicu jer su trebali kadar. Ja sam tek došla iz Medicinske škole i nisam imala licencu. Mogao si biti dragovoljac u vojsci, ali već se formira sanitet, već je sve ozbiljnije. Više nije 1991. već je 1992. godina i sve je ozbiljnije. I odlučim se onda iz vojske maknuti.

Pretpostavljam da je suprug podržavao taj odlazak u relativnu sigurnost.

Da, nekako da. Zapravo, tada mi nije bio suprug, bio mi je momak. On je uvijek pratio gdje sam ja. zato što je bio na vezi. Znao je točno kada je evakuacija ranjenika, kada idemo ekipe na teren. On je znao gdje sam ja, ja nisam znala gdje je on...(smijeh)...

Kako je onda ženi iz pozadine sve to pratiti i strepiti?

Mislim da je to grozno. Meni je bilo najbolje na prvoj crti! Meni je tako bilo, ono...(traži riječi da opiše)... Bilo je posebno, zato što nisi kalkulirao, znao si zašto si tu. Morao si biti spreman poginuti. Morao si. Tko nije, inače bi otišao onda u „Minhen bojnu“ i baš te briga. Ali ovi koji su ostali, ja nikad ne dam na njih. Zato što su svi za mene junaci. Ti si tu i bez obzira ako i nisi bio na dometu snajpera, ali moglo te „krknuti“ sa koje god strane hoće. I puno je lakše. Lakše, dijelite istu sudbinu, dijelite istu cigaretu, dijelite istu hranu, svi smo u istoj poziciji. Drugačije je biti u skloništu i slušati, ovisiti o raspoloženju vođitelja vijesti, TV dnevnika ili nekih informacija. Tad smo svi sumnjali u sve, kao što ja danas sumnjam. Sumnjam u sva ova sredstva javnog priopćavanja, vrlo sam skeptična, a tako je bilo i onda. Onda je bilo: „Oni će vas napasti s ovih strana, ima ih; „Vukovi“, dolazi Kapetan Dragan“. Glasine su kružile, koje su nekako bile, ono, kao kamenčić u moru, pa valovi, valovi. Dakle, nismo imali mobitele, Facebooke, Instagrame, TikTok, ali informacije su dolazile. Išle su od usta do usta. Dakle, netko je tada isto radio svoju „zadaću“. I mislim da je biti na terenu, da je to puno, puno, puno lakše.

Kako je onda protekao taj ostatak rata u medicinskoj uniformi?

Pa, zavidjela sam im. Kad sam se skinula iz Hrvatske vojske, zavidjela sam svima onima koji su ostali. Taj mi je bio civilni život jako dosadan. A opet, s druge strane, bila sam već zaručena jer 5-6 dana, to je skroz dovoljno da se odlučite da ćete se udati za nekoga...(šali se na račun mladenački brzog donošenja odluka)...I počela sam nekakav civilni život koji je bio bezveze, jer zapravo sve što je bilo bitno se događalo na terenu, a ja sam samo slušala vijesti. Recimo, tada je naša Hrvatska vojska već išla na Južno bojište. I užasno mi je bio taj period težak, bio je pasivan. S druge strane, ja sam krajem 1993. rodila svoje prvo dijete. Tek tad sam shvatila što prolaze majke! Jer to granatiranje Zadra, dok je moja beba imala 10 dana, taj osjećaj bespomoćnosti na trećem katu, bez lifta. Rodila sam ju u podrumu zadarske bolnice, i još sam bila super. Mislila sam kako sam baš dobro prošla, jer u toj sobici su bili blokovi, daske i na njima jogi madraci. I tu su bile ženice posložene. Bio je jedan jedini krevet u sredini. I mene kao „kraljicu“ dopadne taj krevet. I ja mislim: „Zamisli, kako je meni bolje nego njima.“ Dakle, nisam uopće znala da je ta žica skroz udubljena, ja se kasnije uopće nisam mogla iskoprcati s tog kreveta, sve su me te roditelje vadile van. I ono, nakon dva dana, a mala mi je imala i žuticu i sve, ajde kući, tko je tada gledao na roditelje. Ali di ću kući, na treći kat? I tada sam osjetila strah. Zamislite, ta 91.' i 92.' godina ništa, nema straha, nego strah dolazi tek kad je došla ta beba, moje dijete, u naručju. I znam da sam, točno znam mjesto u sobi koje je najudaljenije prema jugu. Tamo sam se stisnula i držala je. I molila

Boga da ako neko već treba poginut, neka pogodi mene kao veći geler, da će doći sa sjeverne strane i sve će mene pogoditi, a nju neće. Eto, to je taj osjećaj. I onda sam zapravo shvatila što je moja majka proživljavala i da nisam bila pravedna prema njoj. Zato što se ja 91.' nisam njoj javila mjesec dana, a otišla sam na teren u Škabrnju. Kad je Škabrnja pala, prvi glas je došao da sam ja ubijena u Škabrnji. Moja mama se onesvijestila. No tada su takve sve informacije neke dolazile. I onda mi je brat skrenuo pozornost da se moram javiti roditeljima, jer da je to nenormalno, da će oni poluditi od brige. I znam, sjećam se kad sam ih zvala iz neke govornice. Prvo moraš do pošte u Sukošan, morala sam ići tamo. Pa sam onda od tamo zvala recepciju tog prognaničkog hotela, pa ih oni na recepciji traže, prođe vrijeme dok ih zovu u sobu. To je proces. Tko je imao vremena za to? I onda sam samo javila roditeljima da sam živa. Ne može mi mama to baš oprostiti što nisam otišla u Njemačku. I dan danas mi se nekako ruga da sam ja joj tada odgovorila: „Mama, pa ako ja odem, tko će ostati braniti Hrvatsku?“ „Jadna li je ova Hrvatska koja je spala na tvojih 48 kila i da je ti braniš.“ Da, moja mama...(sjetno se prisjeća)...

Znači u 12. mjestu 1993. se percepcija mijenja?

Potpuno. Postajem glineni golub u Hrvatskoj. Postala sam majka. Majka i zabrinuta zapravo za budućnost. Ja dotad o budućnosti nisam uopće razmišljala. Prvo sam mislila da ću poginuti i da je to skroz okej. A drugo, nisam imala potomke. Nisam imala taj osjećaj. Nisam razumjela moje roditelje. Nisam razumjela nikoga. Znači, uopće nisam razmišljala, ja bi to tako opisala, nego sam samo imala taj osjećaj koji je govorio: „Ja trebam. Ja želim. Ja hoću. Mene nitko neće zaustaviti. Ovo je ta Hrvatska.“ Onda sam se sitala svoje babe koja je bila u zatvoru zato što je pjevala hrvatske pjesme. Sjetila sam se svoga dida. Sjetila sam se svih onih koji su patili kroz stoljeća. „Ja sam ta. Ja ću to!“ I tako je moja baba bila ponosna na mene. Ja sam s tom uniformom došla u Solaris, u Šibenik. A ona je sve one babe zvala okolo iz Rupa, iz Drniša: „Ljudi, dođite vidjeti moju unuku! Vidite vi nju.“ A meni šapće: „A gdje ti je mitraljez?“ Ja kažem: „Baba. Pa što će meni to? Pa ja sam u sanitetu.“ „Joj, ne znaš ti s kim imaš posla. Nemoj mi na oči dolaziti bez mitraljeza.“ Tako da, baba je imala loša iskustva i životnu školu.

Kako onda ide život 94.' i 95.'?

Suprug je bio skroz u Hrvatskoj vojsci. Ja sam van toga, znači, bavim se civilnim životom. I ono, pokušavam taj život držati u normali. Onda ja 96.' rađam drugo dijete. I sad već postajem, ono, majka. Iako ta Hrvatska vojska nikako ne izlazi iz kuće, jer je suprug do 2001. bio u Hrvatskoj vojsci. Dakle, brat mi je u Hrvatskoj vojsci. Brat i ja smo bili u istoj

postrojbi. Svi smo tu negdje...Eto, kao rat je završio. I sad, ono, jedan period sam se silno trudila zaboraviti sve. Potpuno. Jer mi je to u jednom trenutku izgledalo ljekovito.

Ne razmišljati o ratu?

Rat nikoga ne zanima. Imala sam osjećaj da rat više nikoga ne zanima.

Znači, vrlo brzo nakon rata se stvori taj osjećaj?

Tako je...Znači, ja sam se bavila svojim poslom, djecom. Život ide dalje. I onda se dogodi da sam trudna po treći puta. I sad se već nekako i društvena klima mijenja. Onaj period, htjela bih reći da onaj period od kraja rata pa do 2000. To je baš bio neki period kad si mislio da cvjetaju ružice. Meni je ono bio takav neki period, kao u transu. Bez obzira što se događala smrt ratnog ministra Šuška, pa doktora Tuđmana, kojeg ja jako volim i cijenim. Ali onda se počelo nešto događati iza toga, iza 2000. godine. Klima se mijenjala. Znači, društvena klima i ozračje. I ja sam opet osjetila ugroženost. Ali na način da šutim...

Pardon, jeste taj osjećaj podijelili sa suprugom ili ste ga zadržali u sebi?

Pa on je drugačiji tip nego ja. On je drugačiji tip. Nije imao taj osjećaj zato što je on bio u vojsci. Ali ja kao civil sam se osjećala drugačije jer sam već imala radno okruženje u kojem sad više nije uopće „fora“ reći da si bio u Hrvatskoj vojsci, a kamoli da imaš neke probleme...(naglašava da nije bilo popularno govoriti o ratnim traumama)... Bože, sačuvaj. I to je trajalo. I to je trajalo do 2006. godine. Pozvana sam bila na jedno predstavljanje knjige „Svjedočanstava žena iz Domovinskog rata“ u Zadru. Bila sam tada već jako trudna, izgledala kao prednji dio rakete. I zapravo, potreslo me svjedočenje jedne žena koja se ustala. Kad sam čula njeno svjedočanstvo o tome kako joj je sin jedinac poginuo na razmeđu aerobaze, ustvari tamo kod Zemunika i Galovca. Pričala je o tome kako nije mogla do njegovog tijela punom mjeseci. I kako nije pomogao ni Crveni križ jer to je bila linija razdvajanja gdje je on poginuo. I ja sam se posramila. Ja sam se posramila...(teško joj je prisjećati se)... Prvi put sam se počela pitati: „Zašto sam ja ostala živa? Vjerojatno Bog ima neke planove sa mnom.“ Drugo pitanje je bilo: „Što ja ostavljam svojoj djeci?“ Treće: „Je li to moje sudjelovanje bilo dovoljno?“ Mislim, dala sam koliko sam u tom trenutku mogla. Možda sam mogla više, ali dala sam toliko koliko sam mogla. Pitala sam se: „Jel' to znači da ću ja prešutiti sve ove koji su poginuli, koji su ranjeni? Koji su kao ova majka?“ Mene je to razorilo. Mene je to razorilo. Vratilo mi je PTSP. Vratilo mi je sve živo što postoji. Onda sam donijela odluku da ću zapisivati svjedočanstva iz Domovinskog rata dok god budem imala volje i snage. Odlučila sam da ću raditi na promidžbi Domovinskog rata. I da ću činiti sve da to što smo imali, da nam to nitko neće moći uzeti.

Dotad za to niste bili zainteresirani?

Ne, uopće nisam bila zainteresirana. Svijet je prolazio pored mene. Zanimala me, ne znam, zdrava hrana, kašice, pelene i tako to. Uopće nisam o tome razmišljala, ali ta žena je u meni probudila neku „glavu“. I tad počinje. Znači ja sam moje dijete, moju Martu nosila u košari, to se sad kaže, „jajetu“. Nosila sam ju sa tri mjeseca, sa dva mjeseca, mala je bila sa mnom skroz u Škabrnju, kod Eve Šegarić.¹ Bila je sa mnom sve dok ja nisam sve tamo iz Ambara, one priče zapisala. Tako sam živjela. I kolegica Danka Dražina je sa mnom bila, zajedno smo radile. I tako da su nastajale te knjige. I to mi je taj neki bio osjećaj. Nije mi bilo bitno tko to podupire. To je bilo kao bacanje biserja pred svinje, oni sad to ne razumiju. Ja sam zapravo shvatila da imam otpor i u vlastitim redovima! Shvatila sam da se ne sviđa ljudima što ja to radim.

Kako su se ta sjećanja prikupljala, na diktafonu ili su se zapisivala?

Jedno i drugo. I jedno i drugo. Pogotovo jer sam se kod nekih ljudi vraćala po tri-četiri puta. Jer ili bi ih preplavila emocije, pa ne bi mogli pričati o tome. Ili bi bilo puno nejasnoća. Ono, nekako smo htjeli da to bude što kvalitetniji materijal. Naravno da smo to radili s puno ljubavi. Naravno, to je različit pristup tim ljudima nego bi ga imao ti kao povjesničar ili netko drugi. Ali ovo je bio „taj“ trenutak, kad si mislio da je važno da ostane to nešto zabilježeno. Jer, mi ćemo svi umrijeti, a ništa neće ostati. To je taj osjećaj. Naravno kada je počeo intenzivan pobol hrvatskih branitelja. Tad je taj osjećaj bio: „Bože dragi, gledaj ovo što se događa. Mi to moramo pokušati spasiti. Makar nešto.“

Na kraju je to „nešto“ doživjelo i svjetlo dana, zar ne?

Tako je. I zapravo je uslijedio najbolji osjećaj, opet kao 91.' To je osjećaj: „Nismo sami.“ To je osjećaj kad vi okupite ekipicu koja razumije što radite, koja želi sudjelovati u svemu tome. To je osjećaj kad mislite da radite pravu stvar. Onda je to išlo. I onda je to išlo. I tako da smo izdali pet knjiga i četiri dokumentarna amaterska filma. To je nekakvo razmišljanje: „Kad nas ne bude, možda netko to bude čitao, gledao, čačkao po tome. Možda mu nešto pomogne kad bude radio neki diplomski rad ili tako nešto.“

Pa dobro ste razmišljali, moram prekinuti. Te knjige se često ovdje kod nas u Centru proučavaju. Ljudi ih traže. Mislim, nije to često, više povremeno, ali traže nas. Imamo veliku knjižnicu, pa ovdje znaju doći i studenti...Nego, jel' se onda počela osnivati udruga ili je to došlo naknadno?

Ne, to je bilo tada, 2006. Tad je osnovana udruga koja se zvala „Žene u Domovinskom ratu“, ali bez ikakvih prefiksa. Ta udruga bila je registrirana ovdje, u Zagrebu. I to je zapravo dalo

¹ Eva Šegarić, rođ. 1928. izgubila je u napadu srpskih snaga na Škabrnju 18. studenog 1991. supruga i tri sina.

neku ideju da bi to možda bilo dobro, da se osnuje udruga gdje bi mogle biti žene koje su sudjelovale u Domovinskom ratu i na neki način zajednički raditi na tome kako preživjeti sve te rane. Kako ići dalje kroz život...(stanka za kavu)... Zapravo se druženjem sa ženama koje su imale status braniteljica vidjelo kako imaju jako puno problema u životu. Biti žena u ratu i poslije rata nije lako. Neke su bile majke pa su otišle u Hrvatsku vojsku. Brakovi su im se nekima raspali i našli su se u jako teškim situacijama. Te žene su trebale potporu. Ustvari smo svi mi trebali neku potporu. Ali nije bilo institucionalne potpore u smislu da će te neko razumjeti. To danas imamo, ali prije 20 godina to nismo imali. To nije bilo ni sjene od toga. Na nas se gledalo otprilike: „Vi ste skupina žena koje ne znaju što će sa sobom i svojim slobodnim vremenom. Čovjek treba to sve pojmiti. Blo je nužno to sve spoznati da bi imao snage gurati dalje...Znači, taj rad udruge, dakle ja o tome u početku ništa ne znam. Ne znam kako to treba raditi. Učimo u hodu, svi zajedno.

Kada se osnovala?

2006. godine. Zapravo, osnovana je nakon te zagrebačke udruge koja je bila osnovana 2005. godine.

S kojim ciljevima je udruga osnovana, osim pričati, odnosno pomagati jednim drugima u nekom psihološkom smislu?

Da, to je bio cilj, ali mi smo stavili i druge ciljeve, recimo da pokušamo okupljati žene koje su supruge oboljelih branitelja od PTSP-a. Pa onda, cilj je suradnja sa sličnim udrugama, ustvari promoviranje Domovinskog rata kao temelja hrvatskog društva. Dakle, nije to samo zapisivanje tih priča, nego brojne druge aktivnosti, recimo prikupljanje fotografija, svega onoga što bi se time otelo zaboravu i gdje bi mogli ostaviti nešto za ove generacije koje dolaze iza nas. Jer mi kada smo kretale, sve smo počeli razmišljati baš kao majke i bake: „Što ćemo ostaviti?“ I to je zapravo bio jedan motiv. A s druge strane, dok to radite, vi ste u društvu nekoga koja vas razumije, pričate istim jezikom, imate poteškoće kao i svi drugi. Možete jedni drugima pomoći savjetom pa na neki način tako postajete i psihijatar. Međutim, uočili smo i 100 drugih problema s kojima se moramo nositi. I zapravo te „support grupe“ su postale jako bitne, pa i između ostalog ona je donijela samoosvještenje da mi imamo pravo u demokraciji prosvjedovati! I kad smo prvi put digli glas protiv nečega, bilo je to 2011., kada smo išli u Haag. Dva autobusa žena idu u Haag...

Govorimo o aktivnosti isključivo vaše udruge?

Da, naše udruge, koja je preuzela zadaću da ide u Haag sa dva autobusa. Žene su mogle biti iz cijele Hrvatske, jer se u Haagu odvija nekakav kongres gdje je došlo 400 sudaca iz cijelog svijeta i imaju debatiranje o presudama na području bivšeg Jugoslavije. To je bilo baš „top“!

Tada smo shvatili da može se nešto ostvariti sa tim civilnim društvima, da se može dignuti glas u javnosti. Naravno da mi tada nemamo iskustva kako to sad treba funkcionirati.

Mi smo u našoj Hrvatskoj osnovali udrugu koja je vezana za Domovinski rat. Šta bi se mi bunili?! Imamo Hrvatsku, dobili smo rat, Bože dragi. Međutim, sve je to poslije rata bilo nešto nakrivo. Da nije bilo nakrivo, ne bi mi ni postojale. Nisu nam se sviđale ni sve te optužnice u Hrvatskoj, kamoli svi ti haški optuženici, pa progon svih naših branitelja od Vukovara do Dubrovnika, od Miše Hrastova do Tomislava Merčepa, pa Đure Brodarca i slično...

Evo do tih uhićenja ćemo doći kasnije. Bome, vi ste imali, koliko se sjećam, dosta tih društvenih aktivnosti u javnom očitovanju protiv nekakvih nepravilnosti...

Da. Znae zašto? Kad smo trebali ići u Haag, jedna rečenica meni je tada jako zazvonila. Prvo pravilo demokracije glasi: „Ako se ne buniš, to znači da se slažeš.“ I to je meni ostalo u uhu. Znači, sve ono što je usmjereno na te vrijednosti u koje mi vjerujemo. Mislim, sad bi čovjek rekao da smo mi nekako uskogrudni ili jednosmjerni. Nemam ništa protiv, živi u našoj zemlji, zovi se kako god hoćeš. Ali poštuju ju, poštuju ju! Za nju je izginula mladost, a ja sam svjedok tog vremena i ne dozvoljavam da ideš na takav način, da ideš džonom na tu žrtvu. E to je nešto bilo što je pokretalo taj naš neki aktivizam. Mislim, nismo mi neka radikalna skupina žena, nego smo skupina domoljubnih žena. Mi smo žene koje cijene sve te vrijednosti za koje su hrvatski branitelji poginuli. A te se vrijednosti sad na svim poljima poništavaju. Mi sad zapravo vidimo sve te devijacije koje se događaju. I sve ono što smo imali lijepo, više ne izgleda lijepo. Vjerovali smo u tu slobodu. Bili smo spremni poginuti, vjerovali smo da ćemo biti slobodni i da to vrijedi. Znači, sad odjednom više ništa ne vrijedi, nego, dapače, neko te proglašava da si fašist. I to te zapravo motivira da ne šutiš, jer „šutnja nije zlato“. U ovom slučaju „šutnja nije zlato“. Kad se već razbacuju s tim izrazom demokracija-ovo, demokracija-ono, pa naravno da je demokracija i braniti svoje i apsolutno ne odstupam od toga ni milimetra.

Vi onda ste kao organizacija više fokus posvetili na aktivizam nego na komemoracije?

Mi sudjelujemo na komemoracijama, međutim činjenica je da nas već sve „bole leđa“ od tih polaganja svijeća i da je nekako to postalo trivijalno. Političari dođu polagati svijeće dok su u mandatu. Kad im završi mandat više nikog ne vidite na komemoraciji, na tom križu u Kašiću ili negdje drugdje. Mi tu žrtvu branitelja poštujemo. Trudimo se ne biti na komemoracijama gdje su baš političari istaknuti kao da su oni bitni. Zato što oni nisu bitni. Ne bi nitko od njih bio na položaju na kojem jesu da nije bilo hrvatskih branitelja. I to je ono što se meni čini da su zamijenjene teze. I uvijek se zgražam kad vidim nekog hrvatskog branitelja, koji je jadan,

bez novaca da ode kod zubara, kad vidim da je njemu čast da pozdravi nekog političara. Meni se tada smučī! Tom političaru bi trebala biti čast da stisne ruku hrvatskog branitelja koji mu je obranio državu. Dakle, mi komemoracije apsolutno poštujemo i kroz cijelu godinu imamo hodogramu što komemoriramo...Samo, malo me živcira i ta rascjepkanost. Sad ćemo slaviti dan kad sam ja postala hrvatski vojnik, pa kad sam dobila čizme, pa kad sam dobila šljem, pa kad je prvi put grunula granata u sanitetsko vozilo, pa kad sam pokojnom Aljoši skinula šavove. Mislim, ne možemo tako! Ne možemo tako!...(želi vlastitim primjerom istaknuti činjenicu da se u Hrvatskoj svečano obilježava previše događaja na mikro razini)...Nismo se ni tad dijelili. Sad je ovo postalo meni malo previše. I onda biram na što ću otići, biram...

Kad bi sad podvukli crtu, kako ste zadovoljni sa rezultatima aktivnosti vašeg udruge u tih skoro 20 godina?

Da, ove godine je 20 godina od osnivanja. Pa, uvijek se može bolje i više. Mislim, neću sad biti nekakav perfekcionista pa reći ono: „Nismo dovoljno napravili“. Ja mislim da je sasvim dovoljno to što radimo, a da nismo zagađeni politikom. Mislim da je to jedna dobra stvar. U smislu, da ne trebamo prijatelja ni iz HDZ-a, ni iz SDP-a, ni iz, Bože sačuvaj, Možemo ili negdje tako nešto. Ne treba nam nitko od tih političara zato što smo mi civilna udruga i tako se trebamo ponašati. Druga stvar na koju sam ponosna je volonterstvo. Nitko nije plaćen za posao i za aktivnosti u udruzi i to je nešto što uvijek donese mir. Novci su uvijek izvor svađa. Tako da mi svi volontiramo. Ako se kome ne sviđa, negdje ide negdje drugdje.

Kada se već spominje novac, u Hrvatskoj postoje jako puno braniteljskih udruga. Koje je vaše mišljenje o tome da u Hrvatskoj ima toliko udruga?...

To je katastrofa! To je katastrofa! Prvo, postoji 1400 udruga koje su vezane za Domovinski rat. Da li su one nasljednice nekih postrojbi? To je najveća udica i najveći promašaj. Zašto? Zato što nama to ne treba! Nama to ne treba na takav način da svaka bitnica, svaki bataljun, svaka brigada, da svi imaju svoje udruge. Čemu sve to? Ja bih prva odustala od svega da si mi možemo ujediniti u nešto što bi zapravo bio korektiv ovome u društvu. Jer mi ne trebamo se baviti politikom, ali bi trebali pratiti politiku i reagirati na neke stvari. Najstrašnije mi je kad vidim da su čelnici civilnih udruga zapravo skroz aktivni u politici!? Halo, pa ne možeš ti, stari moj, dobro procijeniti ako tebi šef kaže: „Čuj, trebam tamo 10 ljudi.“ Ne možeš ti dobro procijeniti je li to što on radi u interesu hrvatskih branitelja ili ne. To si se prodao!

Imamo i jednu posebnu vrstu udruge, ajmo ju nazvati udruhom, riječ je o Generalskom zboru. Kakvo je vaše mišljenje o njihovom djelovanju?

Ništa, ne. Moje mišljenje? Generalski zbor, ja sam to nazvala da oni doslovce mogu biti zbor i mogu pjevati...(smijemo se)...Zato što su oni izgubili dignitet. Oni su apsolutno u službi

politike. I to se vidi više po njihovom radu, zapravo više po onome na što ne reagiraju, nego na što reagiraju. Mi smo trebali imati ljude koji su bili časni u Domovinskom ratu i koji bi u nama izazivali osjećaj poštovanja jer su nas ti ljudi vodili. Ja to nemam. Ja to nemam. Zato što su neki ljudi tako poniženi, tako proganjani kao zvijeri. A ti isti časnici iz Generalskog zbora su ih prešutjeli. Nisu digli svoj glas. Nisu rekli to nije ispravno. Nisu rekli: „To je moj brat. To je moj kolega. Neće on trunuti po zatvoru.“ Tako da kod nas, što se tiče udruga vezenih za Domovinski rat, mislim da je suficit u pitanju. A isto tako, to se namnožilo i umrežilo sa svih strana....No, ako ćemo gledati suprotnu stranu, isto se jako puno udruga namnožilo. Ja sam razmišljala: „Dobro, zašto postoji, kad je osnovana Antifašistička liga i čemu?“ Onda sam pogledala malo. Vidim da je 2014, ili tako nekako, osnovana je Antifašistička liga u Hrvatskoj!? Koja se pritom obilato financira, Zašto antifašisti, ako u Hrvatskoj nema fašista?! Znači, već mi je to bilo sumnjivo i mirisalo je na „pokvareno meso“. E sad, tog mesa ima već na izvoz. Sad smo svi fašisti, naročito sudionici Domovinskog rata, naročito ljudi koji pjevaju domoljubne pjesme. Evo sad, na Dori je pobijedila pjesma koja govori o sicanju, o znakovima kojima su žene označavale svoju djecu. Zna se da su 500 godina bili pod Turcima i da su muškarci odvođeni kao djeca, kao janjičari, zna se curice kako su prolazile. Dakle, to je nešto što u meni izaziva divljenje. Ja vam to jako volim. I mislim da ne smetam nikome sa svojim domoljubljem. Ja ne bih trebala smetati nikome jer ja uvažavam svakog drugog tko poštuje moju zemlju. Samo treba poštivati ovu zemlju. To je minimum. Inače, postaje mi netko tko mi je manje drag.

Unutar sustava državne skrbi Ministarstvo branitelja trebalo bi se brinuti za branitelje. Kakvo je vaše mišljenje o djelovanju Ministarstva branitelja unutar 27 godina? Je li to Ministarstvo ispunilo svoje postojanje?

Ne. Ja vam to zovem Ministarstvo hrvatskih branitelja i agresora. Mislim da imaju oni neke dobre ideje, međutim, to je sve parcijalno. Ja sam jedna profesionalna medicinska sestra. Radim u sustavu i znam što znači biti u sustavu, znam kad karike funkcioniraju, a kad ne funkcioniraju. Ministarstvo hrvatskih branitelja ja sam zamišljala da je to institucija koja će imati popis svih hrvatskih branitelja i svih agresora na Hrvatsku. I koji će svakom branitelju donijeti zamotanu hrvatsku zastavu. Kuc-kuc na vrata. „Dobar dan. Jeste vi Ivana Haberle?“ „Jesam.“ „Hvala vam za domovinu. Riješeno vam je stambeno pitanje. Evo, nudimo vam mogućnost da radite na četiri sata, da farbate fasade, da uređujete parkove. Znae, još ste mladi za mirovinu. Ali, bit ćete zbrinuti i za lijekove vam nikad neće faliti novaca.“ Ja sam to tako zamišljala. Mislim, ja znam da sam ja idealist, ali mora biti neka svrha. Šta će nam inače ta institucija? Pa imamo Ministarstvu socijalne skrbi, šta ja znam. I uostalom, ta braniteljska

populacija se jako razdvojila na one koje jako puno imaju i na one koje ništa nemaju. Uključujući i zube, što ljevičari prvo vide, da li branitelji imaju zube ili nemaju. Tako da, nisam baš oduševljena i bez obzira što mi s njima surađujemo, nisam zadovoljna. To ne znači da bi ja trebala sad tapšati, biti sretna, da ministru poljubim ruku. Ne. Ja smatram da su oni tu radi nas i da se te neke osnovne stvari ne bi trebali miješati. To su kruške i jabuke. Znači, Ministarstvo hrvatskih branitelja je tu s razlogom, a ne da promovira premijera, ovoga ili onoga ili provodi politiku s kojom će se dobiti izbore. To nije temeljna zadaća! Temeljna zadaća je da nijedan hrvatski branitelj ne bi smio biti beskućnik, bez sređenih papira, bez mirovine, bez zdravstvenog. To je za mene Ministarstvo hrvatskih branitelja! Tako smatram, ja kažem svoje mišljenje...

A taj broj koji je iznjedrilo Ministarstvo hrvatskih branitelja, preko 500.000 ljudi koji su branitelji, da li to smatrate korektnom brojkom?

Ne, mislim da ne. Možda nije u redu da ja licitiram s brojkama. Ja znam da je nas 91.' bilo jako malo. I znam isto tako da je u oslobodilačkoj „Oluji“ jako puno branitelja sudjelovalo, svejedno tri dana, pet dana, 10 dana, mjesec dana. Dakle, svatko tko je bio jedan dan u Hrvatskoj vojsci, ima moj naklon do poda, i ima pravo imati status hrvatskog branitelja. U redu mi je da netko tko je hrvatski branitelj, da ima pravo na taj status. Međutim, dogodilo nam se da se te brojke napumpavaju i da nema jednog jasnog stava. U redu mi je da ljudi koji su bili mobilizirani imaju taj status, ali mora postojati razlika. Kao što postoji razlika, ne znam, evo u vašoj instituciji; imamo spremačice, imamo ljude koji rade na pultu, imamo one koji slažu knjige. Dakle, postoje slojevi, tako bi trebalo biti i među braniteljskom populacijom. Ja nekako se nisam makla, meni je uvijek u glavi nekako podatak da nas je 91.' bilo možda 30 tisuća, a da nas je kasnije, do kraja rata bilo maksimum 300 tisuća. To je nekako moje viđenje situacije, a ovo drugo je napumpavanje; pa ovom je žena čistačica, pa ovom je nešto drugo u sustavu. I onda se to sve zbrojilo, „skupusalo“, mislim da u tom Popisu čak ima i neprijateljskih vojnika. I onda zapravo smo došli do te neke velike brojke od koje boli glava.

No to zapravo nije jedina nelogičnost našeg sustava. Naša država je napravila nekoliko promjena praznika vezanih uz Domovinski rat. Što vi mislite o tim promjenama, uključujući ovu zadnju da se 18. studeni proglasi Danom sjećanja na žrtve Vukovara i Škabrnje?

Ja mislim da kad su nam oduzeli da je Dan državnosti 30. svibnja, ne znam koje je to bilo godine, tad su nam počeli uzimati dostojanstvo. Mislim da je to bio neki pokojni ministar Škrabalo, ma tko god da je bio autor, ja mu zamjeram i prezirem što je to napravljeno.

Zamjeram što su uopće tako nešto važno pokušali pomiješati u memoriji hrvatskog naroda. Nama je taj 30. svibanj, bio nam je neki veliki dan. I onda su odjednom počele te političke „šarade“ i svašta nešto što su pokušali napraviti s praznicima; promijenili su to u 8. listopada, pa sve u krivo. Znači, to je zločin u memoriji jednog naroda!

Ne bih smio biti sugestivan, ja moram samo postavljati pitanja, ali moram. Pa, zapravo su oni uspjeli u naumu i danas, čini mi se, da to s Danom državnosti nekako više nije taj isti osjećaj kakav je bio prije svih tih promjena, zar ne?

Da, da, da! Tako je, upravo tako. Zato kažem, tad kad su nam počeli dirati svetinje, počeli su nas, kao da su nas oskvrnuli. Mi se više nismo mogli identificirati sa određenim povijesno važnim danima, ajmo to tako nazvati. Ne znam, nije meni nikad bio od nekog značaja taj neki Dan antifašizma, i mislim da je to nekako nametnuto od onih struktura koji ne posjećuju kosturnice po Sloveniji i ovdje po Hrvatskoj i koje nikad neće priznati zločine koje su napravili u 2. svjetskom ratu. Mislim čak da su oni jači jer da je ova domoljubna, hrvatska struja osvijestena, snažna, hrabra, onda bi se te sve kosti izvadile na površinu i razjasnili bi se neke stvari. Ovako je ta tema neriješena više zbog manipulacije i ja mislim da se neke stvari ne žele raščistiti. A što se tiče praznika 18. studenog, ja moram priznati da je meni to sjelo. Ne mogu reći kako je ljudima koji su u Škabrnji ili u Vukovaru i da je to nešto umanjilo njihovu vrijednost u smislu, zbog toga da se to proglasi kao mjesto posebnog pijeteta. Mislim to sad već počinje živjeti u hrvatskom narodu, znači i u našoj djeci živi taj dan. Da, meni je drago da to nije radni dan pa da bude kao što je bilo. A nekoć davno tajnica u našoj firmi stavila je svijeću za žrtve na taj dan pa su neki imali pritužbe jer je stavila svijeću na prozor. Smatram da su taj dan kao praznik žrtve zaslužile. Ponavljam, ovaj miks datuma i promjena datuma oko Dana državnosti, to ništa ne podržavam, a ovaj za 18. studenog mi je prihvatljiv.

Imamo i jedan datum koji je čvrst, koji nije poljuljan, ali na žalosti oko tog datuma se sve više povlači medijska i politička manipulacija. Riječ je o Danu pobjede i Domovinske zahvalnosti. Što mislite o tom datumu? Jel' to treba biti u Kninu i održavati se na taj način ili?

Ovo kako su političari zamislili, mislim da to nije prihvatljivo. Da, bilo bi lijepo kad bi to bilo u Kninu, bez obzira što bude vruće, 32 stupnja ili ne znam što. Međutim, smatram da političari ne bi smjeli biti u prvom planu i ograđeni lancima i ne znam čim, a pobjednička vojska da ne može ući u Knin. Oni su to ispolitizirali na najviše. Smatram da to uopće nije korektno prema svim hrvatskim braniteljima. A Knin je uvijek bio važan! Nije to samo sjecište pruga, to je: Knin, Kistanje, Đevrske. To su mjesta gdje su stvarno bila uporišta četnikovanja, a koja su i danas aktualna po tim aktivnostima. Knin, kao važan centar, on je

već je dovoljno zapušten zbog auto-ceste i ostalog. Mislim da mu treba dati šansu, udahnuti neku dušu, a ako ćemo mu uzeti i taj dan, pa u svakom gradu slaviti dan, neće to biti poticajno za razvoj Knina. Da, i ne sviđa mi se ta kobasica od naziv; Dan pobjede i domovinske zahvalnosti. Mislim da se to trebalo pojednostaviti, ali evo, kod nas političari baš nemaju sluha za poslušati puls svog naroda.

Kada smo kod političara, iako ste to ranije već spomenuli, što su za vas značile političke promjene 2000. godine?

Prvi put sam tada zapravo skužila da dolaze neke nove političke struje. Nisam mogla zamisliti da bi Stipe Mesić bio predsjednik Hrvatske. Iako sam se, ponavljam, tada bavila obitelji shvatila sam da dolazi jedno teško vrijeme. Nešto mi je tada jako ostalo u uhu. Jedne godine kad je bila obljetnica „Oluje“, taj predsjednik Stipe Mesića je otišao u Mongoliju!?(s nevjericom se prisjeća)... Ja sam to zapamtila zato što sam doživjela neki šok. Na vijestima su rekli da je predsjednik otišao u Mongoliju i on je stvarno tada rekao da on želi uspostaviti neke kontakte sa Mongolijom. Ej, na Dan pobjede!?! Mislim, je li trebalo nakon toga zbrajati 2 i 2? Što će taj čovjek učiniti za Hrvatsku i za hrvatske branitelje? Pa on je vječno iskompleksiran jer nije bio prvi hrvatski predsjednik. Za mene je to bilo jednostavno tako.

Te političke promjene uskoro donose i nezadovoljstvo branitelja zbog izručivanja generala u Haag. Smatrate li vi da braniteljska populacija ima pravo prosvjedima reagirati na političke odluke državnih vlasti?

Da, da, da! Mislim da - da, samo je stvar u tome da bi hrvatski branitelji trebali biti neovisni, a ne da ih predstavlja netko tko je zamagljen nekom politikom. Trebali bi biti korektiv u društvu. Mislim da se puno toga zloupotrebljava kad su u pitanju prosvjedi hrvatskih branitelja. Mislim da nam je to dužnost, jer mi smo se borili za tu demokraciju, za slobodu izražavanja mišljenja, za slobodu govora. Ne trebamo biti neki miševi koji će se sakrivati u rupama i da je mene sada strah doći na Trg Josipa Bana Jelačića i reći: „Ne sviđa mi se to i to.“

A što mislite o najdužem i najkontroverznijem prosvjedu, onome što je trajao više od 500 dana u Savskoj ulici, pred Ministarstvom branitelja?

Ja sam u tom periodu dva ili tri puta bila tamo. Dolazila sam jer mi se svidjela ideja. Onda mi je izazvalo revolt to što je Nevenka Topalušić tamo preminula, a to je hrvatska braniteljica koja je ranjena. I taj je osjećaj, zamisli, da su 100%-tni invalidi nešto tražili, da su dignuli svoj glas...(želi reći da je bilo značajno što se najzanemarenija društvena skupina pobunila zbog odnosa države prema njihovim problemima)... Međutim, kako to uvijek biva, svatko nađe neko svoje interese, svatko nešto zloupotrijebi. Mislim da je na kraju i taj prosvjed i sve

što ga je pratilo, postavljanje plinskih boca i slično, mislim da je to išlo više onima drugima u prilog nego u prilog samog cilja zašto je taj prosvjed bio organiziran. Ja se sjećam tada je pokojni ministar branitelja Fred Matić objavio registar hrvatskih branitelja. Sjećam se jednog dopisa kojeg sam mu poslala s pitanjem koliko je u Zadarskoj županiji ubijeno civila, ili ukupno na području Hrvatske, nisam sigurna. Kad imam dopis u kojem je odgovoreno: „cca 4000“...(nerado se prisjeća kako je dobila ponižavajuće površan odgovor od Ministarstva)...Nekako mi je to bilo baš vrlo ružno, ali dobro. Znači, čovjek nije mogao zamisliti da bi netko takav mogao obnašati takvu funkciju, bez obzira je li on stranački postavljen. Znači, nije me briga jer pripadaš SDP-u, Možemo ili tim nekim, imamo i previše tih stranaka. Mislim da bi svima njima trebala biti ljubav prema Hrvatskoj temelj. Kad bi tako bilo, onda daj da te razlikujem po programu. „Aha, ti vodiš poljoprivredu. Ti bi sadio cvijeće. Ti bi više vrtića gradio, ti bi ovo, ti bi ono.“ OK, idemo to razlikovati. Ali, nemoj mi temelje dirati! Hrvatsku mi diraš kao da je to zločinačka neka zemlja, a u njoj živiš i nju cicaš. Dakle, to je za mene neprihvatljivo, na to sam stvarno alergična. Ja bi htjela da ovu zemlju svi oni poštuju. Čak i ako ju ne vole, želim da je poštuju i da to bude temelj svim strankama, svim udrugama...Evo, vraćam se na hrvatske branitelje i vraćam se na to što je bilo na prosvjedima u Savskoj. Nisam oduševljena kako je sve to završilo i nisam oduševljena sa rezultatima svega toga. Mislim da je tamo izmanipulirana braniteljska populacija i da su bodovi otišli suprotnoj momčadi.

Iako ste spomenuli, opet moram pitati; jeste li sudjelovali u prosvjedima organiziranim za zatočene hrvatske časnike u Haagu?

Da, jesam, u prosvjedima i u Hrvatskoj i u Hagu. Znači, to je bilo jasno kao dan da je to bila politička odluka i da se sprema omča oko vrata Hrvatskoj. Upravo to je ono što je nas; te moje prijateljice i žene, braniteljice, povuklo nekako. Postale smo svjesne da postoji jedna realna opasnost da se Hrvatska proglasi zločinačkom zemljom i da naša djeca, pazi ovog paradoksa, žive u zemlji koja je proglašena zločinačkom! A mi smo bili spremni umrijeti za nju...(teško joj je o tome govoriti)...Bili smo spremni umrijeti za tu našu Hrvatsku. I to je bilo neshvatljivo. Znači, nama su generali bili samo simbol. Znači, oni su bili simbol, a kako su se oni zvali je manje bitno jer nije se tu sudilo njima. Znači, nisi ti morao biti pravnik da bi nešto shvatio, da bi shvatio da se sudi domovini, da se tamo ne sudi pojedincima. Mislim, oni jesu namjerno „izvađeni iz rukava“ zato što su predstavljali te simbole s kojima smo se mi identificirali. I najupečatljivije ljude su zatočili. I to je za sve nas bio veliki, veliki pritisak. Veliki pritisak! Tako da smo se mi aktivno uključili. Ponavljam, bili smo u Den Haagu. I bili smo svugdje po Hrvatskoj, gdje god se organizirao prosvjed. Mi smo bile aktivne u tome zato

što, kažem, ponavljam, to je bila presuda Hrvatskoj. I svi oni koji su govorili, a i danas neki od njih sjede u Hrvatskom saboru, da Hrvatska ne može biti talac jednog čovjeka, mogli bi se posuti pepelom i zatvoriti usta da ih više niko ne čuje...(podrazumijeva negativne izjave nekih političara i društveno važnih ljudi koji su svojevremeno inzistirali na uhićenju Ante Gotovine)...

Što je za vas značilo oslobađanje generala Gotovine i Markača, zatočenih u Haagu? Kako ste to doživjeli?

Da, to je bio na kraju jedan baš „happy end“. Bili smo u Zadru na Narodnom trgu. Ja sam išla sa mojom curicom i tamo smo se našle svi mi iz udruge. I bilo je postavljeno veliko platno...

Pretpostavljam da ste bili uzbuđeni jer rezultati nisu baš bili predvidivi?

Da, mi nismo znali što će se dogoditi! Bilo je neizvjesno, ali velika je stvar da niste sami u tome. Imali smo taj osjećaj, da, dogodit će se nešto spektakularno. Ne znamo što, jer možda će biti negativno, a može biti pozitivno.

A bilo je u međuvremenu osam godina apatije zbog prve presude,,

Da, ali ima nešto što mi nismo zaboravili, a nismo zaboravili moliti. Mi smo molile kao u ratu kad su žene molile dragoga Boga da pomogne!...(naglašava riječi da jasno ispadne da ne govori patetično nego jer se tako uistinu dogodilo)... Jer to dolje su sve radili ljudi. I tamo su nečiji interesi bili zastupani. Našeg naroda sigurno ne. Zato nekako nas je to sve motiviralo da više molimo. I da vjerujemo! Nije to bilo samo tako jednostavno. Ja vam drugačije to ne mogu reći ni opisati. Da, strepila sam, ali sam vjerovala. Vjerovala! Mislim da je to bila vjera u nekoga da će imati zdrav razum Nisam ja znala kako se zove ni taj sudac, ni tko je tamo u tom sudskom vijeću. Nemam pojma. Meni je to sve bilo prestrašno, sve to, sav taj aparat kako to je posloženo. To je politički neki sud koji pušta zločinca Šešelja, a naše tlači. Ono, kaos! To ne može biti normalno. Ništa tamo nije normalno. Niti je ona Haška tužiteljica bila normalna. Svi su ti pregovori bili nenormalni. Svi su oni meni bili nekakvi izdajnici. Onda pročitate negdje u medijima: „Stipe Mesić je dozvolio da se iz arhiva daju svi dokumenti u Haag.“ Sve, ako treba i kamionima, vozi! Dakle, tada nije bilo nekoga tko bi zastupao našu Hrvatsku i sačuvao to naše blago. I tada nam je mogao pomoći samo dragi Bog. Jer nam je i u ratu pomogao dragi Bog. Dakle, protiv one sile i bez naoružanja, ja mislim da bez dragog Boga mi to ne bi mogli obraniti. Bar ja tako mislim. Tako je bilo i sa tom presudom...I plakala sam tada. Kao i svi, plakala sam od sreće. I rekla sam: „Znala sam! Znala sam! Nisam ja bezveze sad tu molila 500 krunica.“ Bio je to zapravo preveliki teret da nas se skroz ušutka. Da prestanemo vjerovati u sve u što smo vjerovali, da se odričemo svega što smo imali. Imali smo to što je unutra, to nam nitko ne može uzeti...(pokazuje na srce)...To je

ljubav, ljudi to ne razumiju. Ja bih i danas bi umrla za Hrvatsku. Bez da trepnem! Uopće nije bitno. Slušajte, to je nešto što imaš ili nemaš. Jadan si ako nemaš jer nemaš zašto umrijeti. To je tako glupo.

Nažalost, jedna sudska presuda nije bila tako pozitivna. Riječ je o osuđujućim presudama tzv. Šestorski generala. Što o tome mislite?

Mislim da ona govori da smo bili neka vrsta agresora u BiH. Bila sam na predstavljanju knjige Valentina Čorića. Kupila sam tu knjigu. Iako je ona pisana više kao light štivo, ali sam puno toga naučila, što se sve provlači kroz tu problematiku. Jer mi moramo znati da kod nas djeluje selekcija informacija. Putem „ovih“ medija mi ne možemo dobiti prave informacije. I zato ja nikad ne gledam Dnevnik na televiziji kao da će mi to sada baš prosvijetliti pamet. I drugi predstavljači koji su bili. na toj promociji, a evo, igrom slučaja, poznajem i Darija Kordića. Poznajemo ljude koji žive tamo, na tom području. Poznajemo neke Hrvate. Bili smo u Vitezu prošle godine. Bili smo prije par godina u Jajcu. Mi pripadamo istom narodu. I zapravo smo shvatili da je to isto. Znači suđenje „Šestorki“, pa general Praljak, koji nije dozvolio da doživi to da ga proglase krivim. Mislim, to je herojski čin...(odlučno zaključuje)...

To je moje sljedeće pitanje. Što za vas znači njegov čin?

Herojski čin. Jer, mislim, ako možemo vidjeti kod nekih samuraja koji naprave neki harakiri i budu „super“ zato što ne mogu podnijeti porazi. A sad da nama, znajući što se događalo, u kojim mjestima i zašto su sve Hrvati propatili u BiH, a da nije, ne da nije dignuta optužnica. Bože dragi, pa evo sad je tek dignuta optužnica za osmero djece koja su ubijena u Vitezu. Znači, to pravosuđe se igra života i smrti. I ti ljudi, bez obzira tko, oie su strašno propatili, oni i njihove obitelji. Evo, Valentin Čorić je 18 godina bio u zatvoru. Znači to je strašno, to je prestrašno. Ja smatram da kad bi se pojavio sud koji bi bio pravedan, koji bi rekao: „Aha, tu su Hrvati, tu su Srbi i tu su Bošnjaci“ ili kako se zovu, muslimani, „Ajmo vidjeti što se dogodilo u Armiji BiH, što se dogodilo u“... Ali ne, nego mi sad imamo „kupus“. Znači, stanje je da imamo osuđenu „Šestorku“ i da „lijepo“ u okviru Srebrenice stoji natpis da je to teritorij u okviru Republike Srpske. Što to nije poražavajuće!?

A što mislite, kako se Hrvatska postavila prema radu Haškog suda?

Podanički, bez veze! Podanički. Ja smatram da je Hrvatska skinula, to prosto zvuči sada, ali to se tako kaže, da je skinula gaće. Znači, Hrvatska je kao zemlja, kao država koja nema stav. Naša država nema političare koji imaju stav, nemaju nekog tko će lupiti šakom po stolu i reći: „To je naša zemlja, ne možete to tako!“ Naprotiv, mi smo imali političare, poput Stipe Mesića, poput Ive Josipovića i tako nekih sličnih, pa tih ljudi koji su na nekim važnim

mjestima, u Ministarstvu vanjskih poslova. To je šaka jada...(s prijezirom opisuje političke elite)...To je šaka jada koja je jedva dočekala da ih netko izvana potapše po leđima i kaže: „To, bravo, napravite dobar posao!“ Treba živjeti sa svojom savješću, treba doći oči u oči s Njim gore, jednoga dana. Mislim, oni su za mene isto što je bio i Juda među 12 apostola za stolom.

Bili smo spomenuli, sad dolazimo na naše pravosuđe. Smatrate li da je hrvatska država učinila dovoljno u kažnjavanju onih pripadnika srpskih postrojbi koji su činili zločine na teritoriju Republike Hrvatske?

Naravno da ne!...(odlučno zaključuje)... Ja bih voljela vidjeti tu njihovu statistiku da vidimo koliko su osudili hrvatskih branitelja, koliko su osudili pripadnika njihove paravojske i imali li zapovjedne odgovornosti. Da vidimo jesu li osuđeni za to i imali li ljudi kojima je neki zakon o aboliciji. Što je to? Što je uopće zakon o aboliciji?! Stari moj, pa ti si napadao zemlju, ubijao ljude, možda te nitko nije vidio, nije te prijavio, a ti danas živiš slobodno u Hrvatskoj. Sad nakon 35 godina se neki zločini polako, neću reći otkrivaju, nego imam osjećaj da se kod nas to maskira. Budite sigurni u to. Hrvatsko pravosuđe će se brinuti da se zločini kazne?! Ma dajte, molim vas! Nakon svega što smo proživjeli sa progonom naših hrvatskih generala, branitelja, velikih ljudi iz Domovinskog rata, znači to je ono što su nama mediji usadili u svijest da je problem: slučaj „Lora“, slučaj „Prokljan“, slučaj „Selotejp“...(riječ je optužbama za zločine nad srpskim vojnicima i civilima)... Mi trebamo se sjetiti tih velikih ljudi, poput Đure Brodarca, poput Tomislava Merčepa, pa koliko su Mišu Hrastova mrcvarili, pa Branimira Glavaša, pa i drugih ljudi koji su 1991. pokazali snagu, bili su „planine“...(želi reći da su upravo ljudi zaslužni za obranu Siska, Gospića i zapadne Slavonije, odnosno Karlovca proskribirani kao ratni zločinci)...

Onda moje sljedeće pitanje nije ni potrebno, no ja ga moram postaviti. Smatrate li da je hrvatska država dovoljno ili pretjerano učinila po pitanju kažnjavanja onih Hrvata koji su činili ratni zločin?

Da, to je opet podanički. Opet podanički. Mislim da pojam neovisnog pravosuđa isto floskula koju nam medijski „prodaju“. Što je to neovisno pravosuđe? Pa mi bi se trebali osjećati sigurni u svojoj zemlji! Pa ne može u takvom pravosudnom sustavu žena koju je netko silovao u ratu, svog silovatelja sresti, bez da je kažnjen, na ulici. Pa ne može! Netko tko još živi može biti još uvijek pozvan za svjedoka Pa mi još nismo izumrli. Nekima se možda činimo stari kao dinosauri, ali mi još nismo izumrli. Ima ljudi koji znaju, koji se sjećaju jako dobro što se zbilo, i ja mislim da hrvatsko pravosuđe ne može oprati ni Jadransko more.

Idemo dalje, odnosno, ostajemo u tom negativizmu. Jeste li zadovoljni, relativno zadovoljni ili nezadovoljni načinom kako se u osnovnim i srednjim školama obrađuju gradivo Domovinskog rata?

Ne, ja smatram da je nastava o tematici vezanoj za Domovinski rat poražavajuća, da se sve svodi na dobroj volji ljudi koji predaju taj predmet. Zašto? Pa, vratimo se na početak, na 1991. Ti profesori „marksizma“ i „ONO i OTP“, i ne znam kako se sve zvali ti predmeti, oni uopće nisu lustrirani. Ti ljudi nisu ostali bez posla. Dakle, ti ljudi su bili zadojeni jugoslavenskom idejom, ostali su, nastavili su raditi u školama. Znači, ti ljudi sudjelovali su u izgradnji novog školskog sustava. Nisu oni dobivali otkaze. Netko je izgradio taj sustav da naša djeca rastu bez Domovinskog odgoja, bez domoljubnog odgoja. Počneš od djece u vrtićima, pa do starije djece koja bi trebala znati da sloboda nije samo tako došla. I da oni, kad navijaju za hrvatsku reprezentaciju, morali bi znati da je netko poginuo zato da bi ti dečki mogli igrati i da bi za njih mogli navijati. Možda ja mogu sad iz ove perspektive to reći, ali djeca koja su odrastala kao da bi to sve razumjela. Naravno da su nam tu napravili rupu. Nestao je vojni rok, škole su... Znači, ovdje se radi o dobroj volji ravnatelja i profesora povijesti.

Kako ste zadovoljni odnosom medija prema braniteljima i problemima branitelja?

Jako sam „oduševljena“. Ovo je ironija. Znači, to je evidentno da zapravo mediji nisu hrvatski mediji koji bi trebali na neki način sukreirati javno mišljenje i pomagati ljudima koji su na neki način zadužili te medije. Nemoguće je uopće zamisliti da netko tko je izvještavao s ratišta 1991. ili 1995. danas bude osoba koja će prva graknuti na hrvatske branitelje, no to se događa. Mislim da su mediji već dovoljno stvorili negativnu sliku o hrvatskim braniteljima i da to nitko neće moći popraviti. Jer ako vi 100 puta istaknete da ja imam ružan nos i da mi je preveliki izrast neofarbane kose onda vam gledatelj samo to gleda. Hrvatski branitelji su predstavljeni u medijima kao neka problematična populacija, koja ima PTSP, koja nema zube, koji su krezubi, koji su krvoločni, koji su zločinci i ta medijska slika je otišla u svijet. Nisam sigurna, ali mislim da sva ta strana dopisništva koja bi trebala raditi u izgradnji bolje slike o Hrvatskoj pa i hrvatskim braniteljima, da to rade ljudi koji zbilja ne vole Hrvatsku. I ja se danas osjećam ugrožena od medija više nego ikada.

Uključujući i hrvatske medije, jel' tako?

Da, da, da. Da, i hrvatske medije za koje smatram da su svi pod nekim patronatom jer ako okrenete HTV1, RTL, Novu TV, vi dobijete iste vijesti. Pa to je simptomatično. Ili N1, svejedno. Pa to nije normalno! Dakle, ja sam jako zabrinuta zbog toga. Ja smatram da je to

jedna časna profesija koja bi trebala davati istinite informacije ljudima koji plaćaju TV pretplatu.

A kako ste zadovoljni filmografijom igranim i dokumentarnim filmovima o Domovinskom ratu?

Nikako! To sam malo pratila. To je tako poražavajuće. Znae, jednom davno je Branko Lustig, pokojni, izjavio da bi on napravio film o Domovinskom ratu ali nema dobar scenarij. Pa sam ja bila slobodna proćačkati po Internetu, tražiti njegovu adresu i poslala mu Knjige svjedoćanstava, znači to je svjedoćanstvo 80 žena iz rata. Napisala sam: „Poštovani, nadam se da ćete naći inspiraciju za napraviti scenariji za neki hrvatski film.“...(ironizira)... Znači, ovo što nam radi Ministarstvo kulture to je još jedan od koraka u nizu ponižavanja hrvatskih branitelja. Mislim da nijedan film nije dostojno prikazao patnju hrvatskog naroda i žrtvu hrvatskog naroda, osim možda filma „260 dana“. Ali opet kažem, to je neovisno, to radi gospodin Jakov Sedlar, to nije financirano našim novcem, novcem poreznih obveznika, pa s te strane ne mogu taj film ubrojati. Ali sve ovo što sad rade i snimaju, evo, film „Mirotvorac“, pa „Svadba“, pa to je sve snimljeno u stilu: „Tko nas bre zavadi“, s ciljem na neki naćin tako prikazati Hrvate. Mislim, stvarno ponašamo se maloumno prema vlastitoj povijesti, prema vlastitim vrijednostima i nikako da nam se raščisti ta situacija da je totalno nenormalno da se uporno, od filma „Dvor na Uni“,² pa do drugih takvih filmova, da mi financiramo vlastitu propast u kinematografiji.

Dobro, a ima li kakav po svijetli primjer igranog i dokumentarnog filma?

Pa, sad mi ne pada na pamet, ne...(pokušava se prisjetiti)... Baš da je igrani film, da me je oduševio, to ne. A dokumentarni možda nešto bude ovako, zanimljivo, možda budu neke povjesnice i teme iz Domovinskog rata. Ali baš sad da je ostavilo neki dojam, valjda bi zapamtila i naslov takvog filma.

A što se tiće tih silnih knjiga koje se pišu o Domovinskom ratu, jeste li zadovoljni? Imamo hiperprodukciju tih knjiga. Kako ste zadovoljni?

Pa, gledajte, kada nešto krene onda svi tako krenu, misleći da je to ispravno. Ja ne smatram da je to hiperprodukcija jer volim da ostane zabilježeno toga dosta i neka ostane. Svatko tko ima tematsku podlogu ili smatra da bi to trebalo ostaviti ukorićeno, mislim da je to vrijedno svake pohvale. Svatko će naći tu ono što ga zanima; i od povjesnica gardijskih brigada, monografija, svega što je vrijedno...Evo vidim, ćujem u Zadru se sad osniva Muzej

² Film „15 minuta – masakr u Dvoru“ danskih autora, u produkciji zagrebaćkog Nukleus filma i danskih partnera, je sa 250.000 kuna financirao Hrvatski audiovizualni centar (HAVC), a okrivljuje hrvatsku državu za prikrivanje ratnih zloćina.

Domovinskog rata, pa mole da donesemo neke stare slike. Znači, to je nešto što mora ostati zabilježeno. Pisanje knjiga je jedan od načina.

A s obzirom na sve ovo što smo sad u par pitanja prošli, smatrate li da nove generacije, koje nisu doživjele razdoblje Domovinskog rata, onda uopće mogu dovoljno dobro razumjeti važnost tog razdoblja, odnosno vrijednost vašeg doprinosa hrvatskoj slobodi?

Pa mislim da – da. Gledajte, ja isto nisam bila sudionik ni 1. svjetskog rata, ni 2. svjetskog rata, ali sam mogla neke stvari o tim razdobljima razumjeti.

Ali tada niste bili bombardirani Internetom i medijima?

Tako je, ali doma svatko ima svoju babu. Svatko ima svoju babu, nekoga tko će ti usmenom predajem možda na nešto skrenuti pozornost, da nije sve tako kako se čini. To je ujedno pitanje i povjerenja i razmišljanja i prijenosa informacija. Moje dijete može sad o nekoj temi na Internetu naći milijun članaka. Ali će pitati: „Mama što ti misliš o tome?“ Dakle, postoje ljudi koji još uvijek komuniciraju. Iako je to teško shvatiti koliko, ali postoje.

Smatrate li da u bližoj ili daljoj budućnosti moguć novi sukob na teritoriju Hrvatske ili Bosne i Hercegovine?

Da, mislim da – da. Naročito, mislim da to opet neće ovisiti o nama, nego o nekome koji igra šah, na velikoj geopolitičkoj tabli. Mislim da su Hrvati u Bosni i Hercegovini ugroženi skroz, pa vidite da oni nisu uopće priznati kao treći entitet. A pretrpjeli su velike žrtve, sada u ovom Domovinskom ratu. Mislim da je utjecaj tih muslimanskih zemalja dosta velik i oni dosta toga financiraju, bar koliko sam vidjela. Vidjela sam jako puno minareta ima po Bosni i Hercegovini, hidžaba i ne znam čega. Mislim da će to jednog dana donijeti nevolje. Već sad se osjeća ta nervoza i nemir. Ja vjerujem da će to jednog dana nekome dosaditi.

Kako biste reagirali na mogućnost da netko iz Vaše obitelji, potomstva sudjeluje u novom ratu? Jel' bi ga odgovarali?

Ne, moj sin je hrvatski vojnik, već osam godina. Ne, ne bi imala na to pravo. Ne bi imala pravo, ni moralno, ni etičko, ni majčinsko, jer ja svojim roditeljima nisam rekla da idem u Hrvatsku vojsku i nisu to znali. Kad bi moje dijete to isto odlučilo, mislim da...(razmišlja)... Mislim, bez obzira što to možda sad zvuči jeftino ili nešto, ali mislim da ne bi prigovarala.

S obzirom na ono što ste na početku spominjali, kad pogledate unatrag na to što ste gledali i doživjeli, je li se možda suočavate s tim da ste i vi pretrpjeli određeni oblik PTSP-a?

O da, dijagnosticiran mi je. Da, ja sam imala jednu zloćudnu bolest prije tri-četiri godine i to je bio okidač. Znači, ja sam normalno nastavila raditi, živjeti, odgajati djecu i sve. Znači, imala sam karcinom dojke i tako mi se dogodio neki „kuršlus“ u organizmu. I da, još uvijek

prolazim neke procese. Zanimljivo, ja sam to vidjela kod drugih, a mislila sam da ja nikad neću imati PTSP. Međutim, očito je da je svatko tko je okrznut ratom ne može proći netaknut, koliko god hrabar bio. Znači, postoje samo ljudi koji to bolje nose ili ljudi koji su više zbrinuti ili manje zbrinuti. Mislim da je nemoguće izliječiti, da je to što su se prodale floskule da neko od 80% ima bolje od PTSP, a on je to ono naglo izliječio zato što je ušao u parlament. Toga nema.³

Je li taj PTSP ili samo sudjelovanje u ratu zapravo onda ostavilo i nekakvih možda negativnih pozicija na vaš obiteljski život? Sami ste pričali o nekim promjenama...

Suprug i ja smo se razvali prije osam godina i mislim da je u to uvelike utjecalo na te neke životne poglede, psihofizičke reakcije i tegobe. Ja recimo to nisam osvijestila tada, ali sad znam.

Boluje li netko od vama bliskih ljudi iz rata bolje od PTSP-a i da li ste mu i kako pokušavali pomoći?

Da, ja se s tim susrećem od početka, od kada udrugu imamo. Znači još prije 20 godina, ma zapravo stalno. I ja zato kažem, da ja taj PTSP primjećujem kod drugih. I imaju oni ozbiljnih problema. Kad se s nekim 20 godina viđate jednom tjedno ili jednom u dva tjedna i kad vam on dvije godine stalno priča istu priču onda shvatite da se vrti kao hrčak u onom kotaču i onda kažete: „Daj, više stani ženo! Ne može tako.“ Dakle, ja znam jako veliki broj hrvatskih branitelja i braniteljica koji boluju od PTSP-a. Znam one koji uzimaju terapiju i pod kontrolom su kod liječnika. A isto tako znam puno njih koji su razvili puno drugih bolesti, pritom ne samo malignih, nego i kardiovaskularnih bolesti, kao i nekih drugih poremećaja. Mislim da taj PTSP nosi i druge negativne posljedice, on bude samo okidač za još neke druge stvari.

To je moja sljedeće pitanje. Znači, smatrate li da je sudjelovanje u ratu imalo utjecaj na poslijeratne teške bolesti i visoku smrtnost branitelja?

Apsolutno, da! Zato sam rekla da je dobro da Ministarstvo hrvatskih branitelja sad uvodi te sistematske preglede. Ne znam, ima više vrsta pregleda, za pušače, brzi CT pluća, ili ovako nešto. Sve je to dobro i sve to pozdravljam. Međutim, ti ljudi nisu bili pod pravom skrbi. Mislim, da nama u Hrvatskoj izumru sve kornjače, pa valjda bi se diglo neko društvo. A umiru hrvatski branitelji, prosjek im je 53 godine života. Pa naravno da je to alarmantno! Naravno da to nije normalno! Svatko tko je normalan bi se zapitao: „Pa što to sve taj zdravstveni sustav propušta?!“

³ Bivši ministar hrvatskih branitelja, pokojni Fred Matić, tvrdio je da je izliječio PTSP, odnosno da neki branitelji lažiraju svoje zdravstveno stanje u svrhu dobivanja povlastica.

Znači, vaš odgovor na pitanje da li je država dobro organizirala mogućnost skrbi za oboljele nije pozitivan?

Ne, ne. Nije.

Bojim se da ćemo sa ovim groznim pitanjem i završiti intervju. Što za vas predstavlja podatak da je više od 4.000 ratnih veterana počinilo suicid u razdoblju od ni 30 godina od završetka rata?

Pa to govori dovoljno samo za sebe! Dakle, jako je teško biti sam. Jako je teško biti neshvaćen. Jako je teško biti mislima stalno u tom vremenu kad smo svi voljeli jedni druge. Kad smo ginuli jedni za druge. To je nešto neopisivo! Onaj tko to nije proživio, on ne zna kako je to tako dobar osjećaj. I onda prođe to vrijeme i onda ti se dogodi da si odjednom sam. I onda ti se dogodi da si ti u društvu, ali si zapravo sam. I da si neshvaćen i da ne pripadaš nigdje. I još ako ti se dogodi neka nepravda, a događa se zato što preuzimaju zasluge neki koji su se samo šepirili. Znači, hrvatski branitelji su se raslojili. Dakle, vraćam se na ono što smo ranije govorili. Neki su otišli „gore“ pa imaju, ne znam, „ovo“ ili „ono“. A neko je ostao na dnu i onda mora još plastične boce skupljati i vraćati u „Lidl“ da bi mogao kupiti lijekove. To pogađa. I ti ljudi, dakle, oni su spremni oduzeti sebi život jer stvarnost je nešto što nisu mogli podnijeti.

Ja bih sad zbog naših obaveza završio pa da krenemo, a zadnju stranicu Upitnika ću poslati na mail, pa na njega pisano odgovorite. Ovo danas je bilo savršeno.

Voljela bih da sam se bolje pripremila. Ja sam se raspričala o onom svom Bulić selu i tome, jer nisam znala da toliko ima pitanja.

Ma tako je trebalo biti.